

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

**ULUSLARARASI İSLÂM VE
MODEL İNSAN SEMPOZYUMU**
**International Symposium On Islam
And Model Human**

المؤتمر الدولي عن الإسلام والإنسان النموذجي

26-28 Nisan 2018 – KAHRAMANMARAŞ

Adres:

**Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Sosyal
İşler Dairesi Başkanlığı Kültür ve Turizm Şube
Müdürlüğü
(0 344 223 76 71)**

&

**Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dekanlığı
Tel: (0344 300 27 01)**

e-mail:

islamvemodelinsansempozyumu@gmail.com

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

**ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN
SEMPOZYUMU
26-27 NİSAN 2018**

İmtiyaz Sahibi

Fatih Mehmet ERKOÇ
Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü

Cevdet KABAKCI
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni

Mustafa SEMERCİ
Kültür ve Turizm Şube Müdürü

Editör

Prof. Dr. M.Akif ÖZDOĞAN
Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TİYEK
Dr. Öğr. Üyesi Veli ABA
Arş. Gör. Sezai KORKMAZ
Arş. Gör. İrfan KARA

Yayına Hazırlayan

Ömer Yalçın OVA - Mehmet CANLI

Kapak Tasarım

Gökhan GÖNEN

ISBN: 978-605-4996-62-9 (Tk.) - 978-605-4996-63-6

Baskı: Fikir Ajans

Yönetim Yeri

Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü
0 (344) 225 24 15 – 16 www.kahramanmaraş.bel.tr

**Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir
Belediyesinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı
yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.**

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

HZ. PEYGAMBER (SAV)'İN ÖRNEKLİĞİNDE İSLAMİ SOSYAL ÖĞRETİNİN GÜNÜMÜZDEKİ UYGULANABİLİRLİĞİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Hüsnü Ezber BODUR*

Giriş

Bu bildiride sosyo-ekonomik kalkınmada, sermaye türlerinden biri olarak kavramsallaştırdığım dini-ahlaki sermayenin en az fiziki sermaye kadar önemli olduğu, Hz. Peygamber'in örnekliliğinde ortaya konulacaktır. Bu sermayenin birinci boyutu dini ritüellerden meydana gelirken ikincisini ahlaki aksiyon oluşturmaktadır. Ahlaki davranış normları aksiyonun icrası ya da "yapma" ile ilgilidir. Ancak karakter inşası ya da ahlaklı birey olma yapma kadar önemlidir. Yani "yapma" ve "olma" birbiriyle yakından ilişkilidir. Ahlaki davranışla ilgili normlarla moral karakter normlarının ana girdisini din oluşturur. Bu süreçte moral örneklerin, yani hem yapma hem de olmada, oldukça önemli olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Hz. Muhammed (sav)'in üstün ahlaka sahip olarak uyulacak en güzel bir örnek olması (Ahzab 33: 21) ve "*sen büyük bir ahlak üzerindesin*" (Kalem 68: 4) hitabına mazhar oluşu, idealin reel hayatta uygulanmasına örneklik teşkil etmesi bakımından son derece anlamlıdır. İslamiyet'le Hristiyanlık arasındaki en önemli farklardan birini, Hz. İsa'nın genç yaşta çarmıha gerilmesiyle ideali realizmle buluşturamamış olması, materyalizm gibi reel hayatın aşırılıklarını frenleyecek ideali uygulama örnekliliğine sahip olamaması teşkil eder. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber "rahmeten lil âlemin" (Enbiya 21: 107) olarak vasıflandırılmış, Kur'anî mesaj ve peygamberi siret perspektiflerinden tüm insanlık için örnek alınması gereken bir peygamber olarak tavsif edilmiştir.

Hz. Peygamber'in dini, moral aksiyonlarını ve ahlaki karakterini Kur'anî prensipler oluşturur. Bu yönüyle O, hem bir öğretici rehber hem uyarıcı (Sebe 34: 28) olarak tüm insanlık için kıyamete kadar ahlaki örnekliliğini sürdürecektir. Bu dinamizmle örnekliliğini koruyacaktır. Allah'ın emrini yerine getirme fonksiyonu, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, din sosyologlarının karizmanın rutinleşmesi dediği, Kur'an, Sünnet ve siretin meydana getirdiği kurumsallaşma yoluyla gerçekleşecektir. Micheal H. Hart'ın Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin "100" kitabının başına Müslüman olmamasına rağmen ne Hz. İsa'yı ne Hz. Musa'yı koymayıp Hz. Muhammed (sav)'i koyması (Hart, 2008) O'nun "rahmeten lil âlemin" olarak örnekliliğini teslim etme anlamına gelir. Şüphesiz bunda Hz. Muhammed (sav)'in peygamberliği boyunca hem dini hem dünyevi alanda tarihte misli benzeri görülmemiş biçimdeki üstün başarısı önemli rol oynamıştır. Hz. Peygamber'in hayatı ve öğretilerinin temelinde yer alan barış, kardeşlik, adalet, şeffaflık, sevgi, anlayış ve iyi niyet gibi değerlerin tüm zamanlarda geçerli olarak herkes tarafından kabul edilmesi gereken bir normatif çerçeve oluşu toplum hayatının sağlıklı bir biçimde sürdürülebilir kılınmasında hayati öneme haiz olmuştur. Bugün insanoğlunun din, bölge, etnisite, ırk, dil, renk gibi birçok etkene bağlı kalarak gruplara ayrılması ve Avrocentrik Batı'nın öteki olarak değersizleştirdiği insanların kurtuluş ümidi olarak İslami sosyal öğretiye insanlık her zamankinden çok daha muhtaçtır. Batı'nın kültürel ırkçılığı, yabancı

* Prof. Dr. KSÜ İlahiyat Fakültesi.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

düşmanlığı, ayrımcılık ve İslamofobi gibi dünya barışını tehdit eden her türlü olumsuz faaliyetlerinin üstesinden Hz. Peygamberin siretinde somutlaşan İslami sosyal öğretisi ile gelinebilir.

“Tevhid” ve “Âlemlere rahmet” Doktrini

İslamiyet’in doğuşuna tekaddüm eden yıllarda Arabistan yarımadası, Bizans ve Sasani gibi iki büyük imparatorluğun kısmi etkisi altındaydı. Ancak her iki imparatorlukta bu bölgede kesin bir hâkimiyet tesis edememişti. Bazı kabilelerle “vasallık” ilişkisi içinde kurulan ittifaklar Arabistan’ın dolaylı yönetilmesi ve tam bir kontrolün kurulamamış olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla güneyde Yemen bölgesinde kurulan krallıkların biraz daha karmaşık siyasi yapısının dışında, Mekke, Medine ve Necd bölgesinde, İbn Haldun’un nesep asabiyeti uygulana gelen siyasi kurum formu kabilecilik esasına dayanmaktaydı. Bu tür bir topluluk biçiminde kabile fertlerinin kan bağı temelinde birbirlerine kenetlenişi söz konusuydu. Bir kabile mensubunun dıştan herhangi bir olumsuzlukla karşılaşması durumunda tüm kabile fertlerinin ona yardım etme mecburiyeti vardır. Kabile desteği çöl şartlarında ayakta kalabilmek için hayati öneme haiz olduğundan kayıtsız şartsız ve üst perdeden bir bağlılık esas olmuştur. Öte yandan bir başka genel ayrımı da şehirlerde oturanlar (ehlü’l kura) ile ehlü’l badiye denen göçebeler oluşturmaktadır (Widhiyoga, 2017: 43).

Arabistan’da yaşama biçimi büyük ölçüde iklim, bitki örtüsü ve su kaynakları gibi fiziki şartlar tarafından şekillenmekteydi. Yemen, Hadramevt ve Asir gibi Arabistan’ın güney bölgeleri diğer bölgelere göre iklim şartlarının biraz daha iyi olmasından ve eski çağlardan beri geliştirilen sulama tekniklerinden dolayı tarımsal gelişmeye imkân tanımıştır (Watt, 2016: 26). Ayrıca bu bölgelerde çeşitli meslek ve zenaat kolları gelişmiştir. Yaşama biçimindeki değişiklikler bir anlamda kabilelerin benimsediği siyasi kurum formunu belirlemiştir. Yemen gibi su kaynaklarının biraz bol olduğu bölgelerde daha karmaşık (complex) siyasi kurumlar gelişmiştir. Hayatın çetin coğrafi şartlar altında sürdürüldüğü, suyun ve diğer hayati kaynakların kıt olduğu bölgelerde kabilecilik temel siyasi kurum biçimi olarak öne çıkmıştır. Kabileler de daha komplike siyasi kurumlara nazaran hukuk ve düzeni sağlama vasıtası olarak özel bir kurumsal yapı oluşturulamamıştır. Ünlü Müslüman sosyolog ve tarih felsefecisi İbn Haldun’un yaşama biçimini belirlemek üzere yaptığı bedevi kültür-haderi kültür ayrımı çerçevesinde birbiriyle etkileşimli ilişkiye girmeleri, alt yapının üst yapı kurumları üzerinde etkili olduğu ve coğrafyanın belirleyiciliğine yaptığı vurgu çerçevesinde geliştirdiği açıklama modeli bu süreci anlamamıza yardım eder (Kıraz, 10 Temmuz 2018).

Hız. Peygamber, Güneyden Kuzeye ve Doğudan Batıya giden ticaret yolları üzerinde bulunan Mekke’de doğmuştur. Aslında Hicaz bölgesi biraz önce sözünü ettiğimiz iki imparatorluktan hiçbirinin tam kontrolü altında değildi. Bu yüzden Mekke’de yönetim şeklini Kureyş kabilesinin liderliğinde kabilecilik esası belirliyordu. Yani siyaset kurumu biraz komplike olan iki imparatorluk yapılarındaki yönetim biçimini benimsememişti. Bu bakımdan Hız. Peygamber, ticaret, sanat ve medeniyet merkezlerine uzak, nispeten tecrit edilmiş bir coğrafyada, Mekke ve civarında hayli saygın Haşimoğulları klanına mensup olsa da daha doğmadan babasını ve altı yaşında da annesini kaybetmesinden dolayı (Ramadan, 2007: 15) sosyo-ekonomik bakımdan çok da iyi olmayan bir aile ortamında ilk çocukluk yıllarını geçirmiştir.

Hız. Muhammed (sav), dünya dinlerinin birçoğunun ortaya çıkışında görüldüğü gibi kaotik bir ortamda doğmuş, sosyo-ekonomik ve politik bakımdan oldukça sorunlu bir coğrafyada Allah tarafından peygamber olarak seçilmiştir.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

İnsanoğlu, İlahi rehberin ışığından yoksun olduğu zaman ve yerde, hep yeni bir peygamberin gelişine olan ihtiyacı tecrübe etmiştir. Böyle durumlarda Allah'ın emirlerini insanlığa yayan ve onları karanlıktan kurtaran bir yol gösterici olarak peygamberler gönderilmiştir. Hz. Peygamber, insanlığın böyle bir uyarıcıya ihtiyaç duyduğu bir dönemde Allah'ın sonsuz inayetinin ve rahmetinin tecellisi olarak insanlığa kıyamete kadar hidayet rehberi olacak ve onları cahiliye karanlığından İslam'ın aydınlığına çıkaracak bir üstün ahlak örneğidir (Shakir, 2009: 72). İlk yıllarda az sayıda Hristiyan, Yahudi ve Zerdüşt inancına sahip olanlarının yanında çoğunluğu pagan inanca sahip Mekke'li müşriklerin inanç ve dini pratiklerini eleştirmesinden vazgeçmesi için eza ve cefayla karşılaşmış, hatta sembolik şiddetten fiziksel şiddete kadar, davasından vazgeçmesi için teklif edilen çeşitli dünyalıkları bir kenara iterek hayatı hep dik duruş sergileyerek geçmiştir.

Hız. Peygamber'in hayatının en temel özelliği, insanları Allah'ın birliğine davet etmesidir. Yani İslam'ı tebliğ etmeye başlamasıyla birlikte dar kabile bağları yerine daha evrensel medeni bir toplum oluşturma yönünde yoğun bir çaba içerisine girmesidir. Mekke döneminde, tevhid prensibi İslam'ın ilk yıllarında en temel İslami doktrini oluşturmuştur. Bu anlayışın Kur'anî temeli İhlas suresinde (112: 1-4) açık bir biçimde görülmektedir. Tevhid doktrinin verildiği bu surede, *"De ki; O Allah birdir, Sameddir, Kendisi doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır."* buyrulmaktadır. Allah'ın birliği ve eşinin benzerinin olmaması, yani tevhid ilkesi, İslam'ın evrenselliğine, kimsenin ırkına, sosyal veya kültürel arka planına bakılmamasını iktiza eder. 'Allah'ın birliği' anlamındaki "tevhid" doktrini bir yönüyle İslam'ın evrensel bir toplum oluşturma ve evrensel bilinç geliştirme anlayışı çerçevesinde, o tüm insanların bir arada yaşamak üzere yaratıldığı şeklindeki İslami öğretinin toplumsal düzeyde pratize edilmesidir. Kur'an-ı Kerim'de insanlığın birliğini vurgulayan ayetler vardır. Hucurat suresi 49/13. ayette mealen *"Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah yanında en üstün olanınız, (Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan) en çok korunuzdur. Allah bilendir, haber alandır."* buyrulmaktadır. Müfessirler bu ayetin pagan Kureyş üzerine Müslümanların kesin zaferinden sonra, kabileler arasında yaygın olan nesep asabiyetinin kaldırıldığını ilanı olarak nazil olduğunu belirtmişlerdir. Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber, siyahi ve eski bir köle olan Bilal-i Habeşî'nin ezan okumasını istemiştir. Böylece bu imtiyazlı görevin, annesinin zenci olmasından, derisinin rengi ve statüsünden dolayı alay edilen ve aşağılanan Bila-i Habeşî'ye tevdi edilmesi İslam'ın ırkçı davranışları yasakladığını gösterir. Hucurat suresinin 13. Ayetinde bir başka bakımdan, bedeviyetten hadariyete geçişin zaruretine işaret vardır. İnsanların birbirleriyle iletişim kurmaları kabilecilik yoluyla değil, medeni imkânlar yoluyla mümkündür. O halde İslami literatürde ahlaki yozlaşma anlamında kullanılan cahiliye anlayışından ya da kabilecilik esasına dayanan topluluk tipinden medeni yeni topluma geçişin imkânlarını araştırmak gerekir. Yine bu konuda Allah'ın insanı topraktan yarattığı ve toprakta yaşattığı ayeti de (Hud 11: 61) insanların yaratılış gayelerinden birinin yeryüzünü mamur hale getirmek olduğunu açıkça göstermektedir. Enbiya suresinin 105. Ayetinde *"...yeryüzüne ancak iyi, salih kulların mirasçı olur."* buyrulmuştur. Birçok İslam âlimi burada geçen "Salih" kelimesinin yararlı, çalışkan, dünyayı imar eden kimseler anlamına geldiğini belirtmiştir (Kozak, 1984: 228). Salih amelle ilişkili bir diğer kavram da "takva"dır. İlahi emirlerin hayatın tüm alanında gözetilmesi anlamındaki "takva" ile müminlerin davranışlarına bir ölçü getirilmektedir. Yani takva sosyal davranışın ölçüsü, iyi işler yapmanın motivasyon kaynağı olmuştur. Al-i İmran 4: 133-136. ayetlerde hangi davranışların takva kapsamında değerlendirileceği

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

gösterilmiştir: “Rabbinizden bir bağışa ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, takva sahipleri için hazırlanmış bulunan cennete koşun. O (takva sahibi olan)lar bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yutkumurlar, insanları affederler. Allah da güzel davranışları sever ve onlar bir kötülük yaptıkları ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah’ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahları da Allah’tan başka kim bağışlayabilir? Ve onlar bile bile yaptıklarında ısrar etmezler.” Bu ayetin, İslam’da insanlığın evrensel kardeşliğine vurgu yapan güçlü mesaj içerdiğini de belirtmek gerekir.

İslamiyet’in birkaç asır içinde nesep aidiyetine dayalı siyasal formdan kurtulup, küresel bir toplum ya da büyük bir İslam ümmeti haline gelmesinde bu Kur’anî ruhun Hz. Peygamber tarafından hayata geçirilmesinin etkili olduğu görülmüştür. Lokal kabilevi yapıdan kurtulup evrensel topluma dönüşüm, Mekke’de Hz. Peygamber İslam’ı tebliğe başladığı ilk dönemlerde kabilevi örf adetten dolayı çok fazla tepkiyle karşılaşmadı. Kabilevi yapılanmanın inanç yönü, lokal idoller kültü biçiminde bir politeizm görünümündeydi (Ramadan, 2007). Ne zamanki Mekke’de etkili olan putperestliğe ve çok tanrıcılığa meydan okuması ve tevhid doktrinin ısrarla ve tavizsiz uygulamaya konulmasıyla birlikte dozu her geçen gün artan ve hicretle sonuçlanan bir düşmanlığın başladığını söyleyebiliriz.

Hız. Peygamber’in kendisine yöneltilen her türlü şiddete karşı, Allah tarafından mükâfatlandırılacağına dair kesin imanı, yani dünyevi menfaatlere karşı cenneti satın alması (ticare ma’ rabbina), ahiret yurdunu gözetmesi, O’nu müminlerin benimsemeleri gereken numune-i imtisal konumuna yükseltmiştir. Bu konuda Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: “Allah müminlerden mallarını ve canlarını cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır. Allah yolunda savaşır, öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allah’ın üzerine bir borçtur. Gerek Tevrat’ta, gerek İncil’de, gerek Kur’an’da (Allah yolunda çarpışanlara cennet vadetmiştir.). Allah’tan daha çok ahidini yerine getiren kim olabilir? O halde O’nunla yaptığınız bu alışverişinizden ötürü sevinin. Gerçekten bu büyük bir başarıdır.” (Tevbe 9: 111).

Dünya barışını ve evrensel birliği sağlama ve küresel bir bilince ulaşma hususunda Kur’an ve Hadis referanslı İslami öğreti tüm insanlık için bir rehberdir. Hız. Peygamber’in bu süreçte bir “norm girişimcisi” (Widhiyoga, 2017: 75) olarak evrensel barış ve adaletin tesisinde örnek olması, İslami terminolojide “rahmeten lil âlemin” doktrini olarak bilinir. Enbiya suresinin 107. Ayetinde mealen “(Ey Muhammed), biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” şeklindeki Kur’anî öğretide açıkça dile getirilmektedir. Bu ayet Hız. Peygamber’in mevcut dar kabilecilik bağlarından kurtulup evrensel bir toplum inşa etme yönünde önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Şüphesiz statükonun sürdürülmesinden yana olan Kureys’in ileri gelenleri bu inşa sürecine şiddetle karşı çıkmış ve Hız. Peygamber’in etkisini kırmak için her yola başvurmuştur. Bu süreçte Hız. Peygamber, Arabistan’ın çeşitli bölgelerine elçiler göndererek ya da mektuplar yazarak yılmadan, sabırla ve cesaretle ilahi vahyi insanlara tebliğ etmede ısrarlı tutumunu sergilemiştir. Peygamber olmanın yanında vahyi iyi okuyup analiz ederek siyasi ilişkileri de oldukça rasyonel bir şekilde yürütmüştür. Bu münasebetle o zamanki adıyla Yesrib’e gönderilen elçinin sıcak karşılanması ve Hız. Peygamber’in destekleneceğine dair söz verilmesi neticede yeni bir İslami toplumun inşasında önemli bir fırsat olarak görülmüş, artık politikalar bu yeni durum üzerine yoğunlaştırılmıştır. İslami terminolojide Hicret olarak bilinen bu kutsal göçün icrasıyla İslam tarihinde önemli bir sayfa açılmış, evrensel İslami suurun reel hale gelmesinin önemli bir adımı atılmıştır.

Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu

Hicret ve Yeni Toplum İnşası

Hiz. Peygamber, Yesrib'e Mus'ab b. Umeyr'i İslami doktrini halka öğretmek ve onlara pratik rehberlik yapmak üzere 'elçi' olarak göndermişti. Musab'ın Medine'de İslam'ı tebliğe yönelik faaliyetleri fayda vermiş ve kısa zamanda İslamiyet'e sempati duyanlar ve Müslüman olanların sayısı artmıştı. Böylece Medine'ye hicretin alt yapısı hazırlanmıştı (Shakir, 2009: 92). İslam, Müslümanlar arasında evrensel bilinci oluşturma adına genel ilkeler koymuştur. Hiz. Peygamber "rahmeten lil âlemin" olarak, daha Mekke'de Kureys'in kabilevi yapısını yıkıp, bunun yerine daha evrensel vizyonlu bir toplum oluşturma gayreti içerisinde girmiştir. Bu süreçte Hicret, İslam'ın geleceği noktasında oldukça önemli rol oynamıştır.

Hicret, insanların yerlerini yurtlarını terk ederek başka bir yere yerleşmesi ya da köklerinden koparak yeni coğrafyalara göç etmesi anlamına gelen, dini bir görev misyonunun içkinliği ile karakterize olan İslami bir terimdir. Başka bir yere yerleşmek üzere mevcut yaşama alanını bırakma ya da sosyo-ekonomik ve siyasal şartların zorlamasıyla meydana gelen alelade göçten oldukça farklı olan Hicret, 'sui generis' bir olgu olarak tarihte yaşanan birçok göç tecrübesinden oldukça farklı bir anlam ve içeriğe sahiptir.

Müslümanlar arasında dar kabile bağlarını yıkmada ve zihinlerde oldukça geniş bir topluluğun mensubu olmaya yönelik olarak İslami bilinç oluşturmada temel rol oynamış önemli İslami kavramlardan biri Hicrettir (Widhiyago, 2017: 63). Hiz. Peygamber, İslam'ın daha erken safhasından itibaren Mekke'li müşriklerin çok tanrıcılığı ve putperestliğini reddetmesiyle statükonun devamından yana olan ve mevcut pagan inanç sisteminden yararlanan Kureys kabilesinin ileri gelenleriyle çok ciddi problemler yaşamıştır.

Zaman içerisinde Müslümanların Mekke'den başka bir şehre göç etmelerine neden olacak Kureys baskısı iyice artmıştı. Arap kabilelerinin dar görüşlülüğünü ve lokalitesini yıkmaya yönelik bir sürecin başlangıcı olan bir olgu olarak Hicret sayesinde İslami değerlere bağlı yeni bir toplumsal düzenin inşası mümkün olmuştur. Bu yeni düzende Müslümanlar kabile bağlarıyla ilişkilerini keserek din kardeşliğine dayalı yeni bağlar oluşturmuşlardır. Ünlü sosyolog Durkheim'in modern toplumun, normların ya da örüntü devamlılığının ifadesi olarak kavramsallaştırdığı kolektif bilincin veya İbn Haldun'un sebep asabiyeti dediği sosyolojik çerçevenin, Hiz. Peygamber tarafından oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Hicretten hemen sonra Kureys'in düşmanlıkları hayli yoğunlaşmıştır. Sonuçta Medine'de doğan İslami şehir devletine karşı Kureys saldırıları netice vermeyince, Hiz. Peygamber'e karşı savaşmak üzere Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden kabileler kışkırtılmıştır. Tüm bu düşmanlıklara rağmen Hiz. Peygamber, hiçbir zaman onlara karşı düşmanca bir tavır içerisinde olmamıştır (Shakir, 2009: 93).

Hicret, cahiliyenin terkedilerek Nebevi ahlaka (Martı, 2014), bedeviyetten haderiyete geçişin ilk adımı olarak Medine'de yeni bir sosyo-politik organizasyonun teşekkülüne imkân hazırlamıştır. Hiz. Peygamber'in Muhacir, Ensar, Yahudi ve çeşitli pagan gruplardan oluşan eski adıyla Yesrib, yeni adıyla Medine'de yeni bir düzen oluşturmada, sermaye türlerinden biri olan sosyal sermayenin zenginliği önemli rol oynamıştır. Bir norm girişimcisi olarak Hiz. Peygamber, İslami öğretisi ve değerlerin yansımada başka bir şey olmayan "normatif yapı"yı meydana getirmiştir. Bu normatif çerçeve sosyal sermayenin zenginliğine bağlı olarak yeni bir toplumun gelişmesine katkı sağlamıştır. Başta güven olmak üzere değerlerle grupsal ağlardan oluşan sosyal sermaye, Hiz. Peygamber örneğinde, İbn Haldun'un ifadesiyle iktidarı ele geçiren bir

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

kabilenin üstünlüğü inancına dayanan “neseb asabiyeti”, dini inanç ve değerlerin oluşturduğu sebep asabiyetine dönüştürülmüş ve böylece yeni bir medeni toplum tipinin doğmasına yol açmıştır. İbn Haldun’a göre asabiyet, biz duygusu olarak bir yandan grupsal bağlılığı ve dayanışmayı diğer taraftan da ortak değerler uğruna aksiyonu içeren bir analitik sosyolojik kavramdır (Kozak, 1984: 53). Genelde asabiyet denilince kabile bağlılığını neseb, soy sop temelinde benimseyen bir topluluk ruhu ve dinamizmi anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi Mekke ve Medine ne Bizans’ın ne de Sasani imparatorluklarının doğrudan kontrolü altında olmadığından siyasi kurum formu, kabilevi niteliğini hep korumuştur. Kabilevi yönetim tarzı dar ve lokal bir çevre ile içe kapanık ilişkilere dayalı bir model olarak gelenekselleşmiş bir siyasi yapıdır. Hz. Peygamber’in Medine’de uygulamaya koyduğu ve hukuki ilkelerini ‘Medine Vesikası’nın oluşturduğu yönetim biçimi Kur’anî prensiplere referansla beşeri hukuki düzenlemeler olarak görülmelidir. Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır: *“De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilahınızın bir tek ilah olduğu vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa iyi iş yapsın ve Rabbine yaptığı ibadete hiç kimseyi ortak etmesin”* (Kehf 18: 110; krş. Fussilet 41: 6). Bir hadiste de şöyle buyruluyor: *“Ben de sizin gibi bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum.”* (Buhari, Salat, 31). Tarihte ilk yazılı anayasa dokümanı olan Medine Vesikası, çeşitli inançlara mensup olanların inanç ve pratiklerini yerine getirmede özgür olmalarını güvence altına alan çok kültürlülük modelinin prototipidir (Maina, 2015: 177). Hz. Peygamber önderliğinde yeni doğmuş olan Medine şehir devletinde Müslümanlarla gayr-i müslim nüfus arasında inanç farklılıklarına rağmen bir ümmetin fertleri olarak kabul edilmiştir (Widhiyago, 2017). Böylece hukukun üstünlüğü, kanun önünde herkesin eşit olması ve adaletin sağlanması noktasında vatandaşlık esasına dayalı bir yönetim biçimi tesis edilmiştir. Daha doğrusu hangi inanca mensup olursa olsun tüm toplum fertleri için hukukun üstünlüğü prensibinin sağlandığı adil bir toplum oluşturma, Hz. Peygamber örneğinde takip edilmesi gereken bir vizyondur (Davis & Winn, 2017: 24). Bu tür yönetim şeklinde gayr-i Müslimlere karşı ayrımcılık şöyle dursun, nitelikli ve ehil olan Yahudi ve Hristiyanlar hem yönetimde hem diplomatik alanlarda istihdam edilmişlerdir (Hamid & Mydin, 2009: 166).

Hz. Muhammed (sav), Kur’anî mesajın ışığında toplumda barış ve adaletin tesisine yönelik her türlü gayreti sarfetmiştir. Barışın ve adaletin tahakkukuna odaklanan yönetim tarzında Hz. Peygamber, Mekke’nin 630 yılında fethedilmesinden sonra bunun pratiğini uygulamalı olarak göstermiştir (Hamid & Mydin, 2009: 68). Mekkeliler kendilerini hicrete zorladıkları Müslümanların kendilerine karşı intikam duygularıyla hareket edeceklerini zannetmelerine karşılık Hz. Peygamber, bugün merhamet günüdür, bugün Allah’ın Kureyşlileri İslamiyet’le güçlendirdiği bir gündür buyurarak her türlü önyargıları boşa çıkarmıştır. Hz. Peygamber’in siret ve pratiklerinde içkin İslami öğretilerin ruhu çerçevesinde Allah’a teslimiyet, Allah sevgisi ve insanlığa hizmet olarak özetlenebilen Nebevi ahlakın bu süreçte eksiksiz uygulanması, bugün müminler tarafından tavsiyeden ziyade bir görev olarak anlaşılmalıdır. Bu amaca yönelik olarak Hz. Peygamber’in Kur’an ışığında ortaya koyduğu ve kişiliğin dört boyutu olarak belirlenen hususlar; motivasyonel yapı, davranış kuralları, kurum ve politikalar Medine’de kısa zamanda sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlayan unsurlar olarak üzerinde durulmalıdır (Sadr, 2015: 400). Medine’de Hz. Peygamber, müminlerin moral motivasyonunu ve performansını artıracak toplumsal dönüşümü sağlamıştır. Bireylerde ve sosyal sistemlerde değişime yol açan bu

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

dönüştürücü liderlik yoluyla temel ilkelerin sosyalizasyon süreciyle (Sadr, 2015: 400) yeni kuşaklara aktarılacak suretiyle sağlıklı toplumun inşası mümkündür.

Raşidun döneminin ikinci halifesi Hz. Ömer ve iyi kötü arasında ayrım yapan anlamında Ömerü'l Faruk, 637 yılında Kudüs'ü fethettikten sonra beklenenlerin aksine kişisel güvenlik, mülkiyet hakkı, inanç ve ibadet özgürlüğü, zorla din değiştirme faaliyetine karşı çıkma gibi temel hak ve özgürlükleri korumuştur. Hz. Ömer döneminde fethedilen şehirlerle ilgili genel beklentinin değişen durumlarda yağma, tecavüz, köleleştirme, katliam gibi insanlık dışı uygulamalarına karşı fevkalade ilerici bir politika izlenmiştir (Winn, 2017: 26). Bu şekilde gelişme gösteren yeni siyasi kurum formu, bilahare İslam temel insan hakları biçiminde somutlaşmıştır. Siyasi birimin güvencesi altına alınan bu temel haklar; yaşama hakkı, din özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, aile ve nesli koruma, mal ve serveti koruma, şeklinde belirtilmiştir. Bu temel hak ve özgürlüklerin bihakkın yerine getirilmesiyle dünyanın ayette belirtilen "rahmeten lil âlemin" şartına ulaşacağını söyleyebiliriz. Tüm dünyada bu beş temel hakkın egemen olduğu şartların oluşmasıyla rahmet tecelli edecektir (Widhiyago, 2017: 58).

Tüm peygamberlerin sonuncusu olarak gönderilen Hz. Peygamber, İslam'ın rahmetini tüm dünyaya yaymak için Kureys'in ötesindeki tüm kabilelere ve milletlere ya bizzat ziyaretler yaparak, elçiler göndererek ya da diplomatik yollardan bu misyonu samimi bir şekilde yerine getirmiştir. Her Müslümanın Hz. Peygamber'in buyruklarına itaat etmesi ve her kararına tereddütsüz saygı göstermesi gerekir (Salihuddin & Husain, 2015: 289). Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah ve Resulü, bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış bir erkek ve kadına, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resulüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."* (Ahzab, 33: 6). O'nun örnekliğini kabul etmiş müminler olarak bugün dünyada İslam'ın temel prensiplerini her türlü araçlardan yararlanarak yayma yönünde gayret etme sorumluluğunu hatırlatmak isterim.

Adaletin tesis edilmesinde ayet ve hadisler yol göstermektedir: *"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutun. Allah için şahitlik edenler olun, kendinizin, ana babanızın ve yakınlarınızın aleyhine bile olsa, (şahitlik ettiğiniz kimseler) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah, ikisine de daha yakındır. Öyle ise keyfinize uyarak doğruluktan sapmayın. Eğer (şahitlik ederken dilinizi) eğip bükerseniz, ya da doğruyu söylemezseniz, muhakkak ki Allah yaptıklarınızı haber almaktadır."* (Nisa 4: 135). Bir hadiste de şöyle buyruluyor: *"İçinizden kim kötü bir durumla karşılaşsa onu ilk önce eliyle değiştirsin (iyiye, güzele). Buna gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Buna da güç yetiremiyorsa kalbiyle değiştirsin (iyi ve güzelin ne olduğunu vicdanına, aklına, gönline onaylatsın)..."* (Müslim, İman, 78). Hz. Peygamber, ümmetine neyi yapmalarını söylediye muhakkak onları hayatında tatbik etmiştir. İnsanları daima iyi işler yapmaya teşvik etmiş, kötülüklerden sakınmaları hususunda uyarmıştır. Kur'an-ı Kerim'in rehberliğinde kelimelerini fiiliyata dökerek, bıkmadan usanmadan söz ve eylemleriyle insanlara örnek olmuştur. Hz. Peygamber, insanları uyarma ve eğitime görevini her zaman ve mekânda yerine getirmiştir (Khan, 2016: 52).

Üstün/Güzel Ahlak ve Dini-Moral Sermaye

Hz. Peygamber, Mekke'de mücadele, eza ve cefa ile geçirdiği 13 yıllık peygamberlik sürecinden sonra Medine'ye hicret etmişti. Medine'ye hicret eden Müslümanların yani muhacirlerin ekonomik durumları iyi olmadığından Hz. Peygamber'in 'kardeşlik' hukuku çerçevesinde paylaşım ile ilgili düzenlemeleri

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

adil bir toplum oluşturmaya yönelikti. Bu süreçte Kureyş liderliğindeki Mekke müşriklerinin Müslümanlara karşı düşmanlıkları her geçen gün giderek artmaktaydı. Savaşlara varan düşmanlıkların temelinde Müslümanların kısa zamanda müreffeh bir toplum yapısına doğru hızla ilerlemesi yatmaktadır. Medine şehir devletinde Müslümanların ekonomik yönden başarılı hale gelmesinde birçok faktörün yanında beşeri sermaye zenginliğinin payı büyüktür (Sadr, 2014: 399-400).

Fiziki sermayenin yanında farklı sermaye türlerinden biri olan beşeri sermaye İslam'ın erken döneminde Müslümanların kısa zamanda ekonomik başarı elde etmesinde önemli bir girdi olarak görülmelidir. İslamiyet'in eğitim ve insan sağlığının gelişmesine önem vermesi, yani beşeri sermayenin zenginleştirilmesine yönelik çabaları teşvik etmesi Medine'de Müslümanların kısa zamanda sosyo-ekonomik refaha kavuşmasında önemli rol oynamıştır. Hz. Peygamber Kur'an'ın rehberliğinde akıl, irade ve şuraya dayalı düzenlemelerle güçlü moral-etik değer vurgusuyla adil bir çevre oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in Medine şehir devletinin siyasi lideri olarak örneğinde etik-moral boyut daima göz önünde bulundurulmalıdır. Ekonomik kalkınmada birçok faktör şüphesiz önemli rol oynar. Hatta bunlardan biri üzerine yoğunlaşmak diğerlerinin önemsiz olduğu anlamına gelmez. Ancak bu süreçte yeni ekonomik ve sosyal kurumların tesis edilmesi hayırlı ümmet olmanın ölçüsü olarak insanların iyiliği için çok çalışmanın (Al-i İmran 3: 110) emredilmesi gibi teşvik ediciler, Allah'ın vazettiği adalet ve hukuk çerçevesinde oluşturulan davranış kuralları ve Hz. Peygamber tarafından benimsenen politikalar beşeri sermayenin oluşturucuları olarak kavramsallaştırılabilir.

Hz. Peygamber'in Medine'de din özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilecek prensipleri vaz etmesi ekonomik özgürlüğe yol açmış, ekonomik başarıya katkı sağlayan niteliklerin kazanılmasını teşvik etmiştir. Hem güven, birlikte çalışma, ilişki ağları, dayanışma, çalışkan ve gayretli olma gibi unsurların oluşturduğu sosyal sermaye hem de eğitilmiş, becerikli, tecrübeli ve nitelikli olmaya dayalı beşeri sermaye (Demir, 2013: 166) Medine şehir devletinin sosyo-ekonomik bakımdan kısa zamanda başarılı olmasında etkili olmuştur. Güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilen Hz. Peygamber'in ahlaki örneği çerçevesinde günümüzde toplumsal dönüşümü sağlamada beşeri ve sosyal sermaye türlerinden esinlenerek dini-moral sermaye türünü geliştirebiliriz. Bu sermayenin birinci boyutu dini pratik ve ritüellerden meydana gelir. Bireylerin ve toplumların hayatında dini ritüeller, gündelik dini pratikler ve yıllık kutlamalardan, önemli geçişlere ve zaman zaman meydana gelen krizlere kadar, hayatın her yüzünü kuşatır. Dini aksiyon aynı zamanda, iman ve amel arasındaki bağa işaret eder ve dini ritüel dünyanın derinlikleri ile ilgili anlamalarımızı ifade eder. Bir toplumun dünya görüşünü ve kâinattaki nihai düzeni anlamamıza yardım eder. Dini ritüeller kültürel mirasımız ve tarihimizle bağ kurmamızı sağlar.

Ahlaki gelişme, moral bilinçlilik, erdem ve ahlaki kişilik inşası, kısaca moral davranış normları ya da moral "oluş" daima örnek şahsiyetlerin önderliğinde gelişir. Bu yüzden tüm işlerinde ve davranışlarında yani dini-ahlaki yapma ve oluş sürecinde takip edilmesi gereken örneklik olarak Hz. Peygamber, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: *"Andolsun Allah'ın elçisinde sizin için, Allah'ı ve ahireti arzu eden, Allah'ı çok anan kimseler için (uyulacak) en güzel bir örnek vardır (savaşta sebat, güçlülere dayanma, azim ve irade, üstün ahlak hep O'ndadır)."* (Ahzab, 33: 21).

Hz. Peygamber, hangi haleti ruhiye içinde olursa olsun, her zaman doğru davranışı sergileyerek üstün bir ahlak üzerinde olduğunu göstermiştir. Allah'ın *"Ve sen, büyük bir ahlak üzerindesin."* (Kalem, 68: 4) hitabına mazhar

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

olan Hz. Peygamber, gündelik hayatında Kur'an'ın canlı temsilcisi olarak tüm insanlık için örnek kişiliğe sahip olmuştur. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in hayat biçimi hakkında ki suale muhatap olduğunda, O'nun ahlakının Kur'an olduğu cevabını vermiştir. Hz. Peygamber'in rehberliğinde Medine'de kısa zaman diliminde gerçekleştirilen sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinde dini-moral sermayenin katkısının çok fazla olduğunu belirtmek isterim. Günümüzde de bu tür sermaye formunun çeşitli ekonomik krizlerin üstesinden gelmede önemli rol oynayacağına şüphe yoktur.

Sonuç Yerine

Hz. Peygamber, hem âlemlere rahmet olarak gönderilişi hem üstün ahlakı ve güzel örnek oluşuyla bireysel ve toplumsal seviyede Müslümanlar, hatta tüm insanlık için uyulması gereken bir örnekliktir. Hz. Peygamber'in hayatında müşahhaslaşan Nebevi ve beşerî prensipler, eşitlik ve adalet temelli sağlıklı toplumsal yapının oluşmasında birincil öneme haizdir. Sırası gelmişken Nebevi paradigmanın muhafazasında ve uygulamaya konulmasında İlahiyat Fakültelerinin önemli rolüne vurgu yapmak isterim.

Dünyanın en etkili kişileri listesinin başına Hz. Muhammed (sav)'i koyan Micheal Hart (2008), mütevazı geçmişi olan Hz. Peygamber'in hem dini hem dünyevi bakımdan diğer tüm kişilere kıyasla olağanüstü başarılarla sahip olduğunu söylemektedir. İlahi mesajın pratik tezahürü ve takip edilmesi gereken örnekliği olarak Hz. Peygamber, diğer insanlar gibi beşerdir. Ancak kendi dışındakiler, O'nun beşerî niteliklerinden belki yalnız küçük bir bölümünü sergileyenlerde dahil hiçbiri O'nunla mukayese edilemezler. Bugün vefatından 14 asırdan fazla bir zaman geçmesine rağmen Hz. Muhammed(sav)'in etkinliği ve gücünden hiçbir şey kaybetmediğini belirtmek isterim.

Ahzab suresinin 40. ayetinde mealen Hz. Muhammed(sav)'in Allah'ın Resulü ve peygamberlerin sonuncusu olduğu, Allah tarafından sarahaten bildirilmiştir. İnsanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilen (Sebe 34: 28) ve tebliğ görevini adaletle yapan Hz. Peygamber en üstün ahlaka (Kalem 68: 4) sahiptir. Hz. Peygamber'in dini liderliği yanında tüm zamanların en etkili lideri olarak şahsında somutlaşan Nebevi paradigmatic prensiplerin iyi bilinmesi ve takip edilmesi gerekir.

Bugün O'nun takipçisi olarak mesela İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, peygamberliğin sona ermesiyle birlikte Nebevi tecrübenin neler olduğunu insanlara yayma misyonuna sahip çıkmaları beklenir. Bunun için Kur'an'ın muhtevasını anlama ve bugün yeniden okuma ya da yorumlama metodu bu süreçte benimsenen yollardan biri olabilir. Hukuk, teoloji, tasavvuf, tefsir, hadis vb. gibi İslami disiplinlerin tarihsel süreçte gelişmesi İslami geleneğin tedrici zenginleşmesini gösterir. Bugün komplike dini meselelerin çözümünde sosyal ve beşerî bilimlerin metodolojilerinden yararlanmakla birlikte eski tartışmalar ve entelektüel çözüm arayışlarının da aynı derecede faydalı ve gerekli olduğunu vurgulamak isterim.

Bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Benden duyduğu bir sözü olduğu gibi başkalarına aktaranların Allah yüzlerini kıyamet gününde ak etsin. Zira nice fakihler vardır ki gerçekte fakih değildir ve o sözü kendisinden daha iyi anlayacak birine aktarmış olabilir” (Ebu Davud, İlim, 10. bab). Bu vesileyle daha iyi anlamaya yol açması bakımından Allah yüzünü ak etsin.

Günümüzde Nebevi paradigmanın uygulamaya konulmasında üç ana karakteristiğin önemi vurgulanmıştır (Jones, 2018: 4). Bunlar; 1) Peygamberlik paradigmasının epistemolojisi Kur'anîdir. “O Allah'a hamdolsun ki, kuluna kitabı

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı (Kehf 18: 1). Hz. Peygamberle Kur'an arasında güçlü bir bağ vardır. Kur'an bilginin kaynağıdır. Onun epistemolojisi Kur'anî'dir. 2) Nebevi paradigmanın ikinci karakteristiği dünya görüşü bakımından kuşatıcı olmasıdır. Hz. Muhammed(sav) Kur'an'da tüm insanlık için ahlaki örnekliktir. Görüldüğü üzere İslam'ın mesajı kuşatıcıdır. 3) Uygulaması bağlamsaldır. İslam'ın yaşanması Mekke ve Medine dönemlerinde farklı olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in 23 yıllık bir zamanda tedrici olarak gelmesi iki farklı şehirdeki değişen bağlamlarda hitap etmesi anlamına gelir. Her iki çevrenin sosyal, kültürel ve siyasal realiteleri İslam pratiğine etki etmiştir. Kur'an'ın yapısal birliği çerçevesinde Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri metodolojisi Kur'an, sünnet ve siret arasında holistik ilişki kurmayı gerektirir (Alwani, 2018: 7).

Kaynakça

- Alwani, Z. (2018). A Methodology for Understanding the Qur'an in the Modern Day, *Journal of Islamic Faith and Practice*, 1(1), 7-25.
- Çağrı, M. (06 Aralık 2017). İnsan Olarak Hz. Peygamber, *Karar Gazetesi*.
- Çağrı, M. (4 Temmuz 2018). Veda Hutbesi Üzerine, *Karar Gazetesi*.
- Davis, M. K., and Winn, J. (2017). Islamic Leadership Models: Lessons from Early Islam, V. Ramdani et al. (eds.), In *Entrepreneurship and Management in an Islamic Context*, Switzerland: Springer International Publishing.
- Demir, Ö. (2013). *Din Ekonomisi (İnanç, Zenginlik ve Mutluluk)*, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Günay, Ü. (2008). *Din sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hamid, A. F. A., & Mydin, S. A. H. (2009). The Prophet (peace be on him) as a Model for Universal Peace and Justice, *Insights*, 2(2/3), 153-178.
- Hanoğlu, M. Ş. (17 Haziran 2018). Toplumsal Sermayeyi Tüketmeyelim, *Sabah Gazetesi*.
- Hart, Michael H. (2008). *Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100*, Çev. Nurşan Üstüntaş, İstanbul: Neden Kitap.
- Hodgson, M. G., (1995). İslam'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih, Çev. Komisyon, İz Yayıncılık.
- Jones, J. (2018). The Islamic Seminary Foundation: Preserving Prophetic Principles, *Journal of Islamic Faith and Practice*, 1(1), 3-6.
- Kazmi, L. H. S. (2009). The Prophet Muhammed (Peace Be On Him): Model for Human Equality and Racial Fraternity, *Insights*, 2(2/3), 107-150.
- Kelpetin, M. (2016). *İslam öncesi Güney ve Kuzey Arabistan*, İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Kiraz, İ. (10 Temmuz 2018). Niye Onlar Zengin, Biz Fakiriz, *Karar Gazetesi*.
- Kozak, İ. E. (1984). *İbn Haldun'a Göre İnsan, Toplum, İktisat*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Maina, W. M. (2015). Understanding Social Order in the Religion of Islam: A Comparative Analysis, *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 14(40), 168-183.
- Martı, H. (2014). Hz. Peygamber'i Ahlâkî Bir Model Olarak Benimsemeyin Önündeki Engeller Üzerine, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 1-12.
- Ocaktan, M. (02 Temmuz 2017). Neden İslam Siyaset Teorisi Üretemedik?, *Karar Gazetesi*.

ULUSLARARASI İSLAM VE MODEL İNSAN SEMPOZYUMU

- Ramadan, T. (2007). In the Footsteps of the Prophet: Lessons from the Life of Muhammad, Oxford University Press.
- Ring, Nancy C. (Ed.). (1998). Introduction to the Study of Religion, New York: Orbis Books.
- Sadr, S. K. (2015). The Role of Human Capital in Economic Development of the Earliest Islamic Period, International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, 8(4), 398-417.
- Salihuddin, H. and Husain, N. (2015). The Role of Muhammad (PBUH) in Resolving Conflicts and Promoting World Peace: An Analytical Study. Dialogue (Pakistan), 10(3), 268-
- Shakir, A. J. (2009). The Role Model a Few Glimpses From the Life of the Prophet (Peace be on Him), Insights, 1(3), 71-102.
- Watt, M. (2016). Hz. Muhammed Mekke'de, Çev: S. Kalkan, İstanbul: Kuramer.
- Widhiyoga, G. (2017). Understanding the Umma as an Islamic "Global" Society (Doctoral dissertation, Durham University), School of Government and International Affairs, Durham University, <http://etheses.dur.ac.uk/12215>. (Erişim: 27.06.2018).